

Улога Јевреја у отварању и развоју рудника Кучајна и Мајданпек у другој половини XVI века

Апстракт: Тема рада је отварање и развој рудника Кучајна и Мајданпек у другој половини XVI века. Посебна пажња посвећена је Јеврејској заједници која је после периода државне управе уложила капитал у рударску производњу и знајно је унапредила.

Област Кучева једна је од најбогатијих рударских регија у Европи. Најстарији трагови рударства потичу још из раног енеолита.¹ Руда је копана и у античком добу,² и у средњем веку.³ Кучево је после пада под османску власт 1458. године скоро столеће било погранично подручје према Угарској, изложено сталним непријатељским упадима, па је у таквим околностима било тешко да се организује рударска производња.

Тек у време освајања Баната 1551. и 1552. године и померања границе на север, почели су обимнији истраживачки радови, који су довели до отварања Кучајне 1553,⁴ и Мајданпека 1559. године.⁵ Тада

---

¹ В. Јовановић, *Mali Šturac, Ein neues prahistorisches Kupferbergwerk in Zentralserbien*, Zeitschrift für Kunst und Kultur in Bergbau, Der Abschnitt, 4–5, Bochum 1983, 177–179.

² С. Душанић, „Организација римског рударства у Норику, Панонији, Далмацији и Горњој Мезији 622 (37)”, у: *Историјски гласник 1–2*, (1980), 7–55.

³ К. Јиречек, „Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем веку”, у: *Зборник Констанијина Јиречека I*, Београд 1959, 206–303; Више података о средњовековном рударству пружају археометалуршка истраживања. Види Д. Мркобрад, „Средњовековно рударство на подручју источне Србије”, у: *Археологија источне Србије*, Београд 1997, 151–163.

⁴ Başbakanlık arşivi (BBA), Istanbul, Maliyeden müdevver defteri (MAD) 2775, 1744.

⁵ За разлику од Кучајне, за Мајданпек немамо документе, који се директно односе на отварање рудника. Подаци о производњи бакра у Мајданпеку уписани су само у сажетом попису Смедеревског санџака из 1560 (Nazional-Bibliothek Wien, Mxт-без броја, 22b), док их у опширном попису из исте године нема (BBA, Tapu tahrir defterleri – TD, 316). Грешка пописивача тешко се може прихватити као одговор, јер су исти службеници

почињу да раде и рудници у суседним областима средњег Подунавља: Челусница у Берковачком кадилуку 1553,⁶ и Модава на румунској страни Дунава 1559. године,⁷ те бројна места за израду шалитре.⁸

У Кучајни се до средине XVI века скоро ништа није сачувало од средњовековног рударског центра. О некадашњем богатству, сведочили су само манастири Свети Димитрије и Свети Никола у непосредној близини Кучајне и манстир код суседног села Каоне, такође посвећен светом Николи.⁹

Пробна ископавања Османлија почела су вероватно 1551, или најкасније 1552. године. Очигледно су анализе узорака златоносне и среброносне оловне руде и извештаји рударских стручњака били изузетно повољни, па је Кучајна од самог почетка била предвиђена да постане важан привредни и административни центар.

Из државне благајне издвајана су велика средства за изградњу рудника и пратећих постројења за прераду руде: топионица, ливнице за израду топовске и пушчане муниције,¹⁰ ковнице новца¹¹ итд. У исто време подигнуто је утврђење у коме је смештен 41 војник.¹² За безбедност Кучајне и околине, поред тврђавске посаде, био је задужен и одред мартоласа.¹³

Одлуком Порте Кучајна је постала средиште кадилука. За опслуживање новог рудника из царског хаса и околних спахилука издвојено је 48 села, чији су становници радили у јамама, правили ђумур, допремали дрво, превозили и обезбеђивали транспорте руде и сл.¹⁴ Они

сачинили оба дефтера. Пошто је прво урађен опширни, а тек потом сажети дефтер, може се претпоставити да су подаци о производњи новог рудника приспели у међувремену. У попис су унети годишњи приходи, што значи да је рудник морао бити отворен претходне, 1559. године, највероватније 1. августа, када је у Мајданпеку почињала радна година.

⁶ BBA, Ibnulemin, Maden, 51.

⁷ BBA, Mühimme defteri (MD) 3, s. 109, h. 279.

⁸ G. Agoston, „Gunpowder for the Sultan’s Army: New sources of the supply of gunpowder to the Ottoman army in the Hungarian campaigns of the sixteenth and seventeenth centuries”, у: *Turcica*, XXV, 1993, 75–96.

⁹ О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке њајријаршије до 1863. године*, Београд 1984, 92, 144, 146.

¹⁰ Ђ. Петровић, „Неки подаци о изради топовских кугли у Србији и Босни у XV и XVI веку”, у: *Весник Војног музеја 11–12*, 1966, 169–170.

¹¹ BBA, Kâmil Kerpeci (KK), 718.

¹² Међу чуварима (мустахфизима) тврђаве било је 37 мислимана и 4 хришћанина (TD 316 576–58а; О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији 1459–1683*, Београд 1974, 153).

¹³ MAD 2775, 1774.

¹⁴ TD, 316, 56–64.

су уместо бројних личних новчаних и натуралних давања, плаћали одсеком 50 акчи по домаћинству.¹⁵

Једна од најважнијих мера османске власти односила се на насељавање Кучајне, која је врло брзо од села претворена у град. У њу су плански досељавани стручњаци за рударство, ковничари новца, разне занатлије, а пре свих људи са капиталом и разгранатим финансијско-трговачким везама. Већина њих стигла је из балканских рударских центара, али их је било и из удаљених делова царства. Тако је, на пример, оснивач најстарије муслиманске махале у Кучајни Мехмед Челебија Кефелија (Kefelî) био из града Кафе (Теодосија) на Криму. Муслиманску заједницу је, према попису из 1560. године, сачињавало 140 домаћинстава уписаних у четири махале, а хришћанску 161 у пет махала. Међу хришћанима је поред Срба било и неколико Грка, Цинцара и Арнаута хришћана. У Кучајни су као посебне етничке заједнице уписани Цигани¹⁶ и Јевреји.¹⁷

Већина Јевреја доселила се у Османско царство после протеривања из Шпаније 1492. године и Португала и Наваре 1498. Процењује се да их је било око 100.000, и да су се настанили углавном у Истанбулу и Солуну. У првој половини XVI века ојачале су њихове заједнице у градовима на југу и југоистоку Балкана (Скопље, Битољ, Драч, Валона, Софија, итд.), док се на северу и западу њихово присуство још сводило на појединце. Тако су, на пример, у Смедеревском санџаку регистрована само два брата Јеврејина у касабџи Рудник. Они су ту уписани 1516.¹⁸ и 1523. године,¹⁹ али их већ 1528. године нема међу становницима овог места.²⁰ На одлазак Јевреја вероватно је утицала конкуренција бројне дубровачке насеобине, чији су чланови настојали да очувају позиције у рударским и трговачким пословима у Руднику.²¹

Јевреји су проширили свој пословни круг на Смедеревски санџак прилично касно, тек средином XVI века, али су за само неколико деценија

¹⁵ ВВА, Bab-i defteri, Vaşmuhasebe kalemi (DBŞM) 76, 7.

¹⁶ У Кучајни је било 29 Цигана, 16 муслимана и 13 хришћана. Они су због обављања служби у руднику и утврђењу били ослобођени свих дажбина (О. Зиројевић, *Турско војно уређење*, 200).

¹⁷ TD 316, 58a.

¹⁸ Опширни деефтери из 1516. (TD 1007); 1528. (TD 978); 1536. (TD 187); А. Аличић, *Турски кайасџарски њојиси неких њодручја Зајадне Србије XV и XVI век I*, Чачак 1984, 287.

¹⁹ А. Аличић, *Турски кайасџарски њојиси неких њодручја Зајадне Србије XV и XVI век II*, Чачак 1985, 7.

²⁰ А. Аличић, *Турски кайасџарски њојиси*, II, 7, 31–230.

²¹ О Дубровчанима у Руднику в.: Б. Храбак, „Рудник под Штурцем и његова Дубровачка насеобина”, у: *Зборник радова Народног музеја XIV*, Чачак 1984.

успели да у њему преузму најуносније послове. Прве јеврејске заједнице забележене су у попису из 1560. године: у Београду пет породица и два нежењена мушкарца,²² у Смедереву седам породица и три нежењена²³ и у Кучајни девет породица и један нежењен.²⁴

Јевреји су се највероватније доселили у Кучајну 1551. или 1552. године, у време припремних радова на отварању рудника. Први досељеници нашли су се у суровом природном окружењу; десетинама километара унаоколо простирали су се стрми планински венци и непроходне шуме, надалеко чувене по разбојницима. Један од кучајнских Јевреја страдао је убрзо после доласка, у јуну 1553. године. Он је, јашући, наишао на двојицу хришћана који су се одмарали крај пута и понудио им две акче да га отправе кроз шуму. Пошто се они нису „сагласили” (вероватно око цене), тројица наоружаних копача, који су слушали разговор, прихватили су понуду и заједно с њим наставили пут. Према сведочењу једног од двојице хришћана, када су он и његов сапутник стигли до краја шуме нашли су мртвог Јеврејина, опљачканог и без одела.²⁵

Јевреји и Кучајни бавили су се углавном финансијским пословима, као и у другим рударским центрима Царства. Међу њима је, међутим, увек било и разних занатлија и рударских стручњака. Тако је, према попису из 1560, од 10 кучајнских Јевреја један био кројач, а двојица маденције.²⁶ Исак, Јехудин син, први је уписан међу кучајнским Јеврејима, па се може претпоставити да је био најугледнији члан заједнице. Он је, као и остали Јевреји, имао библијско име, па се не може утврдити њихово порекло, односно припадност Сефардима или Ашкеназима.²⁷

Кучајнски Јевреји проширили су своје пословање и на Мајданпек. Међутим, тај рудник је, попут Кучајне, у првих неколико година био под пуним надзором државе, па су најважније службе обављали муслимани.

²² Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда, Каџастарски пописи Београда и околине 1476–1566*, Београд 1964, 460.

²³ TD 316, 89.

²⁴ TD 316, 58.

²⁵ Ова изјава забележена је у смедеревској синагоги 23. октобра 1553. године (*Еврейски извори за опшествено-икономическојо развѣише на балканскиѣ зѣми ѣрез XVI век*, I, Софија 1958, 281–282). Приређивачи нису знали да су у то време постојале јеврејске заједнице у Кучајни и Смедереву, па су закључили да је реч о Кочанима у Македонији, а да се поменута смедеревска синагога не налази у том граду, већ у Солуну, где је име добила по изгнаницима из Смедерева.

²⁶ TD 316, 58. Маденција је општи назив за све рударе. У ужем значењу (примењено у Кучајни) односи се само на лица која у руднику и топионицама обављају стручне службе.

²⁷ Исто.

Најугледнији међу њима био је стручњак за рударство Бехрам, припадник царског спахијског оцака, који је почетком шездесетих година био емин (управник) у поменутих рудницима и у кучајнској ковници новца. Он је био задужен да државне приходе од Кучајне и Мајданпека почне да издаје у закуп приватним лицима. Под Бехрамовим надзором обављене су лицитације и с његовим јемством склопљени су први трогодишњи закупи рудника Кучајне 6. II 1562.²⁸ и Мајданпека 1.VIII 1564. године,²⁹ док је ковница новца у Кучајни дата у закуп тек после окончања његовог мандата 4. I 1565. године.³⁰

Закупци рудника најчешће су били људи из струке: емини, главни писари, те надзорници топионица и рудника – шафари. Они су током закупа обично задржавали своје старе службе да би контролисали производњу и уштедели неколико хиљада акчи, колико је износила годишња плата за то радно место. Тако је поступио и први купац Кучајне шафар Хајдар, који је наставио да обавља дужност надзорника топионица у Раковој Бари и околини.³¹ Следећи закуп Кучајне преузео је Дервиш Али, 4. I 1565. године.³² Тада је промењена скоро цела управа рудника. Уместо Бехрама коме је истекао мандат, за емина је постављен Јахја, именован је и нови главни писар, а од седам шафара из старог састава остала су само двојица.³³

За разлику од Кучајне у којој су прве закупе преузели муслимани, у Мајданпеку је на лицитацији, коју је 1564. године водио емин Бехрам, најбољу понуду дао Јеврејин Акиба. Он није припадао групи Јевреја која се доселила у Кучајну педесетих година, већ је у те крајеве стигао између 1561. и 1564. године. Акиба је 1. августа 1564. године узео у трогодишњи закуп рудник Мајданпек за 220.000 акчи.³⁴ Истовремено преузео је посао главног писара, да би лично водио пословне књиге и уштедео 8.496 акчи, колико је износила трогодишња писарска плата.³⁵

²⁸ DBŞM, 61.

²⁹ BBA, Ali Emiri (AE), Kanuni Süleyman, 115/2.

³⁰ KK 718, 9.

³¹ DBŞM, 61, 1–18.

³² 1. Cumadelahir 972. Радна година у Кучајни почињала је 1. Цумаделахира. Пошто хиџранска година има 354 дана, овај датум се у односу на хришћански календар сваке године померао за по 11 дана унапред. За разлику од Кучајне, радна година у Мајданпеку увек је почињала 1. августа.

³³ DBŞM, 61, 15–26.

³⁴ MAD 2775, 1736; AE, Kanuni Süleyman, 115/2. Стварни закуп износио је 210.000 акчи, а остатак су представљали административни трошкови, који су износили 3,6% од вредности закупа, и плаћани су сваке године по 1,2%. Поред тога купац је давао и 1,2% за таксу за берат, што је укупно 4,8%, или 10.080 акчи.

³⁵ Исто.

Акиба је имао финансијских проблема, па није у потпуности испунио преузете обавезе. Због тога је после окончања прве закупне године, против њега покренута истрага. Порта је 30. септембра 1565. године послала наредбу кадији Шапца, задуженом да у Смедеревском санцаку контролише приходе даване у закуп (мукате), и Мумину, надзорнику београдског рударског надзорништва,³⁶ захтевајући додатно образложење о платежној способности закупца и његових јемаца. При том је наглашено да сваки јемац мора бити брижљиво одабран и проверен, да не сме бити банкрот, нити ангажован у некој другој мукати. Тек уколико би се добиле чврсте гаранције и уколико нико не би понудио већи закуп од Акибиног, могао је да му се изда берат и омогући даље пословање.³⁷

Акиба је успео да убеди надлежне да ће испунити све на шта се обавезао, чему је допринео и поменути Бехрам, тада емин рудника Мајданпек, који је као јемство депоновао одређену суму новца. Међутим, његови проблеми су се наставили, јер се већ после пола године, почетком маја 1566. године, као конкурент појавио Дервиш Али, купац рудника и ковнице новца у Кучајни.³⁸ Он је понудио чврсте гаранције и 30.000 акчи више од дотадашњег трогодишњег закупа, па му је од 1. августа исте године Мајданпек дат у закуп за 250.000 акчи.

Пошто је и у међувремену било притужби на Акибино пословање, Порта је, на захтев Дервиша Алија, 13. маја наредила да пређашњи купац, заједно са својим гарантом Бехрамом, буде приведен, да би се извршио обрачун његовог двогодишњег пословања. Надлежни кадија и надзорник Мумин требало је то да ураде на основу рудничких обрачунских дефтера, а да све нејасноће испитају на лицу места, уз помоћ стручних лица. Пошто рок од две године није у потпуности истекао, разлику су морали да наплате од новог закупца Дервиш Алија. Они су обавезни да напишу извештај о спроведеном поступку, да га потпишу и ставе у кесу, заједно са новцем и дефтерима и потом запечате и пошаљу на Порту са следећом пошиљком новца.³⁹

Из годишњег обрачуна рудника Мајданпек види се да је закуп Јеврејина Акибе окончан већ 22. маја 1566, 71 дан пре краја обрачунске године (31. јул), а да је његов наследник за тај период исплатио разлику у износу од 13.909 акчи. Акиба не само да је остао без закупа већ је, као и његов јемац, мајданпечки емин Бехрам, изгубио и службу, пошто је

³⁶ У Османском царству постојало је главно рударско надзорништво (nazaret) и њему потчињена локална надзорништва. Рудници на територији данашње Србије били су под контролом београдског и скопског назарета.

³⁷ MAD 2775, 384.

³⁸ DBŞM, 61, 26–28; КК 718, 9, 13.

³⁹ MAD 2775, 1736.

нови закупац променио читаву управу рудника. Дервиш Али је сам преузео службу емина, за писара је поставио Јахју, емина Кучајне, а именовано је и нове надзорнике у руднику и топионицама.⁴⁰

Ове промене, међутим, неповољно су се одразиле на производњу бакра у Мајданпеку, која је у односу на претходну годину опала за 35%. Отежавајућу околност представљао је и пад цене бакра, која је са 11–12 акчи, за колико је Акиба продавао оку,⁴¹ пала на 10,5 акчи, што је додатно умањило приход.⁴²

Следеће године на Порти је одлучено да се Кучајна и Мајданпек заједно издају у закуп. Трогодишњи закуп износио је 13 товара акчи, односно 1.300.000 акчи, и дат је ранијем закупцу Дервиш Алију.⁴³

То је представљало знатно повећање, јер је до тада закуп Мајданпека износио 250.000 акчи, а закуп Кучајне није могао бити много већи од 600.000 акчи, будући да је однос прихода та два рудника тада износио 1:2,5.

У наредне две године производња бакра у Мајданпеку наставила је да бележи лагани пад.⁴⁴ Слично је било и са кучајнским сребром, док су количина произведеног злата и број искованих златника били на најнижем нивоу од отварања рудника.⁴⁵

У таквој ситуацији на Порти је одлучено да се решавање тог питања повери Хусејину, стручњаку за рударство (*ehl-i mâden*), припаднику царског силахдарског оџака. Хусејин је 28. јула 1569. године постављен за емина ковнице новца и емина рудника Кучајне, а од 1. августа преузео је ову службу и у Мајданпеку.⁴⁶ Он се обавезао да ће оба рудника у наредном трогодишњем року унапредити, уз услов да му се додели посед чији ће годишњи приход бити за 5.000 акчи већи од његових припадљности.⁴⁷

Порта је финансијски помогла консолидацију рудника да би обезбедила што повољнији закуп. Хусејину је вероватно исплаћена одређена сума новца, или је мукатама, чији је био емин, додељен неки од државних прихода. На ту другу претпоставку упућује попис мукате Кучајна, сачињен три-четири године касније, у коме су, поред прихода 22 рударска села нахије Звижд, уписани и приходи преосталих 26

⁴⁰ АЕ, Kanuni Süleyman, 115/2; DBŞM, 61, 26.

⁴¹ Ока – стара мера за тежину, износи 1,283 kg.

⁴² АЕ, Kanuni Süleyman, 115/1, 2.

⁴³ MD 25, s 192, h 1869.

⁴⁴ АЕ, II Selim, 1/1, 1/2.

⁴⁵ КК, 718, 17, 19.

⁴⁶ КК, 718, 22, 25; АЕ, II Selim, 3.

⁴⁷ MD 25, s 192, h 1869.

рударских села у нахијама Млава, Пек, Голубачки Пек, Тополовик и Ждрело.⁴⁸

Хусејин је почетком 1570. године издао у трогодишњи закуп Кучајну и Мајданпек истом Јеврејину Акиби и његовом ортаку Ахмеду за 15 товара акчи, два товара више него раније. Међутим, Акиба, и поред тога што се финансијски опоравио и нашао имућног ортака, ни овог пута није успео у послу. Убрзо по закључењу уговора као конкурент се појавило јеврејско акционарско друштво на чијем челу је био Јафет Папо. Оно је нов закуп увећало, понудивши за сваку годину по седам товара акчи, од чега 1,5 за плате. Ако се томе дода и један товар за таксе, добија се укупна сума од 22 товара акчи (2,2 милиона акчи).⁴⁹ Пошто је приход државе тиме укупно увећан за девет товара акчи, Порта је наградила емина Хусејина зеаметом са годишњим приходом од 23.000 акчи.⁵⁰

Папо и његови компањони доселили су се у Кучајну вероватно крајем шездесетих година, када је нови талас избеглица из Португала, јужне Француске и Италије преплавио јеврејске насеобине широм Балкана.⁵¹

Чланови тог акционарског друштва били су Сефарди. Они су поседовали знатан капитал и били веома добро организовани. За разлику од претходних закупаца, Папо није обављао никакву службу у рудницима, током свог дугогодишњег закупа, што такође сведочи да није оскудевао у новцу.

У прве две године његовог закупа, од 1570. до 1572, Хусејин је био на дужности емина.⁵² Међутим, када је 1572. године истекла и трећа година његовог службовања, Јевреји су преузели све најважније управне службе: Абрахам Сачлу-оглу постаје емин, а Мордехај, Исаков син, главни писар.⁵³ Они својим људима поверавају и послове шафара, па тако Симон постаје надзорник топионица у Мајданпеку.⁵⁴

Први резултати нове управе показали су се у Кучајни већ 1570/1571. године. Као најбољи пример може послужити обрачун одељења за израду златника у кучајнској ковници. У њој су 1568/1569. године

⁴⁸ DBŞM, 76.

⁴⁹ MD 25, s 192, h 1869; AE, II Selim, 2/1.

⁵⁰ MD 25, s 192, h 1869.

⁵¹ Б. Храбак, „Јевреји у Београду до краја XVII века”, у: *Годишњак зрада Београда, XVIII*, (1971) 21–52. Међу овим избеглицама било је много марана, покатоличених Јевреја, који су у страху од погрома раније променили веру.

⁵² AE, II Selim, 2/1, 2/2.

⁵³ Пре Мордехаја службу главног писара обављао је Мустафа (AE, II Selim, 2/2; DBŞM, 79, 2–7).

⁵⁴ DBŞM, 79, 2–7.

златници – султаније исковани од само 100 мискала⁵⁵ злата; 1569/1570. ковница први пут од отварања није радила, да би 1570/1571. за ковање било утрошено 835 мискала злата.⁵⁶ У Мајданпеку није одмах уследио нагли пораст производње. У прве две године био је умерен (1570/1571. око 7%, 1571/1572. око 13%), али је зато у последњој години првог трогодишњег закупа Јафета Папа количина произведеног бакра била више него удвостручена.⁵⁷

Такви успеси утицали су на то да први пут од оснивања Кучајне и Мајданпека иста личност обнови трогодишњи закуп. Године 1573. Јафет Папо и његови компањони наставили су да управљају рудницима, обављајући исте службе као и у претходном периоду. У првој години новог закупа у Мајданпеку је настављен раст производње. Произведено је 162.080 ока бакра (око 208 тона), што је за 46% више него претходне године.⁵⁸

Стабилни услови производње допринели су истраживању нових рудних налазишта. Раније поменути стручњак за рударство Бехрам сам је финансирао пробна ископавања и отварање новог рудника у Мајданпеку, за шта је од османских власти награђен зеаметом 10. априла 1574. године.⁵⁹

Јевреји су потпуно потиснули све конкуренте, па преузимају и следеће закупе.⁶⁰ О њиховој доминацији сведоче две жалбе упућене Порте. Прва, поднета у априлу 1576. године, односи се на злоупотребе емина Кучајне, који је сакупио дажбине у селима ван рударског хаса, тврдећи да су му и она додељена. Жалба је уследила након таквог поступка у селу Праштинац, које је припадало заиму Хусејину, о чему је он поседовао берат и препис дефтера. На Порти је одлучено да се емину забрани такво понашање и да, уколико се савршавањем документа у царској архиви потврде Хусејинови докази, оптужени примора да надокнади штету.⁶¹

⁵⁵ Мискал, мера за тежину 4,81 грама.

⁵⁶ КК, 718, 22, 25.

⁵⁷ DBŞM, 79, 2–7.

⁵⁸ DBŞM, 79, 2–7.

⁵⁹ MD 25, s 107, h 1197.

⁶⁰ MAD 7534, 483. Један од закупаца био је и поменути емин Абрахам Сачлу-оглу.

⁶¹ MAD 7534, 53. Да се затим Хусејин оправдано жалио сведочи, у то време важећи, попис кучајнске мукате, у томе нема поменутог села (DBŞM, 76). Као и у попису сандака из 1560. године (TD 316, 58–64) број од 48 села остао је исти, баш као и распоред по нахијама: у Звижду 22 села, Млави 10, Пеку 8, Голубачком Пеку 4, Тополовику 3 и Ждрелу једно село. Од 48 села 46 су била иста као у претходном попису, а само су у нахији Голубачки Пек уместо села Барич и Грујевац уписана два нова села (DBŞM, 76).

Другу тужбу послао је Никола Караоглан (Караоглановић) становник Кучајне. Никола је био сараф, што значи да је финансирао рударску производњу, давао кредите, бавио се мењачким пословима и сл. Он је велику суму новца уложио у производњу бакра и располагао је знатним количинама те руде. До бакра је долазио и разменом, нудећи за руду чоју и разну потрошну робу. Јевреји Мордехај и Арслан преузели су од њега бакар, обавезавши се да му у одређеном року исплате надокнаду у новцу, Мордехај 32.000 акчи, а Арслан 35.000. Јеврејин Елија је као вредност за преузету чоју требало да плати 1.700 ока бакра, док се за Јеврејина Симона и Сарајлију Сулејмана не наводи како су се задуживали, већ само да дуг морају да измире у бакру, први 1.080 ока, а други 250 ока. Никола је за сва потраживања имао оверене судске исправе, али су Јевреји, емини рудника, штитили дужнике, а ни кучајнски кадија није му пружио одговарајућу правну заштиту. Након што је Николин човек стигао са жалбом у Истанбул, Порта је 7. јануара 1577. године наредила смедеревском санџакбегу и кучајнском кадији да тај случај без одлагања испитају и пресуде према закону.⁶²

Закупци су се често задуживали и код својих сународника. Тако је поменути емин Абрахам Сачлу-оглу имао једну замршену парницу са закупцима видинске мукате, Јакобом и Солмоном, који су од њега потраживали чак 10.000 ока бакра. Пошто су и они сами имали велике дугове према будимској благајни, у парницу се умешао будимски беглербег Мустафа-паша. Абрахаму је послат чауш са позивом да дође на суд, али се он није одазвао. Пошто је о томе обавештена Порта, заповеђено је да се Абрахам приведе и цео спор реши.⁶³

Спорови између купаца, сарафа и свих оних који су улагали новац у рударство учествовали су крајем седамдесетих и током осамдесетих година XVI века, као последица економске кризе која је потресала Османско царство. Слично је било и са закупом радника, који је постајао све несигурнија инвестиција. Ситуација се посебно погоршала током Дугог рата (1593–1606), када рудници постају мете хајдучких дружина.

Међутим, и поред тих недаћа, рудници Кучајна и Мајданпек успели су да се опораве и обнове предратни обим производње, у чему су јерејска заједница и њен капитал имали значајну улогу.

---

⁶² MAD 7534, 1424.

⁶³ Исто, 483.

Summary

Srdan Katić

The Role of Jews in the Opening and Development of Kučajna and Majdanpek Mines in the Second Half of the 16th Century

After the Turkish conquest of the Despotate in 1459, the Kučevo area was for almost a century the frontier area exposed to the incursions by the Hungarians. Conditions for mining in Kučevo were created only after the conquest of Banat 1551–1552 and northwards shifting of the border. The Kučajna mine was opened already in 1553, and Majdanpek in 1559. A coin mint and a foundry for the production of ammunition were built in Kučajna in addition to the mine. The place became the seat of the qadi district, and security was provided by the fort crew and a unit of martolos. Within a few years Kučajna developed into a city where a community of Jews was established as well. They moved there during the preparations for the opening of the mine and over the next three decades their number kept increasing. In addition to financial matters, Jews also engaged in professional mining occupations and crafts.

After the period of state administration, Kučajna and Majdanpek mines have been leased out. The first lessees of Kučajna were Turks. However, the first three-year lease for Majdanpek took a Jew, one Akiba, in 1564, who also worked as the chief scribe of the mine. Akiba ran into financial difficulties and as the result lost the lease after less than two years. The lessee of Kučajna, Dervish Ali, took over Majdanpek as well, and after a year unified both mines into the same mukata, for which a three-year lease was 1.3 million akche. During the time of his administration, production of gold and silver in Kučajna and copper in Majdanpek were declining, so that the state took over again the administration of the mines in 1569. It appointed a mining expert Hussein for the manager. He managed to consolidate the mines and already in 1570 they were offered for a new lease. Former lessee Akiba, the Jew, appeared as a bidder for the contract, offering 1.5 million akche together with his partner Ahmed. However, Akiba did not manage to get the contract, because a competitive bid of a Jewish joint stock company, managed by one Papo, exceeded his by 700,000 akche. During its period of lease Jews assumed almost all administrative posts, such as those of emin and the chief scribe, and also started to perform the tasks of the saffar. Owing to the success in the production, for the first time since the founding of Kučajna and Majdanpek the lease was renewed for the same lessee in 1573. Papo and his companions continued to invest in the production and consequently, for example, in the first year of the new lease, 208 tons of copper, 46% more than the preceding year, were produced in Majdanpek while a new copper mine was opened the next year. Jews obtained the subsequent leases and their domination was for the first time questioned at the time of economic crisis in the 1580s and during the Long War (1593–1606).